

SZATHMÁRI BOTOND:

HAMVAS BÉLA,

AKI REALIZÁLTA A GÖRÖGSÉG FILOZÓFUS
ESZMÉNYÉT

Az antik filozófuseszmény

Az antik filozófuseszmény, egészen más volt, mint az újkori, a jelenbeli. Ahogy Pierre Hadot (1922-2010) megfogalmazta a filozófia eredetileg nem tudomány volt, hanem **életmód**, egy olyan életvitel, amely a bölcsességet tekintette a legfőbb értéknek, s amely által elnyerhető az emberi boldogság. Ha végigolvassuk az antik filozófusok írásait mindez könnyen belátható és igazolható. *Hérakleitosz* (kb. i. e. 530-470), aki elsőként használta a filozofálni igét, lemondott a főpapi-királyi (óg: βασιλεύς) címről öccse javára, hogy a bölcsességnek szentelhesse életét, ezt követően visszavonult az epheszoszi erdőbe remetének. *Szókratész*nál (i. e. 470-399) a filozofálás, annak módszere, hogy hogyan tehetünk szert függetlenségre és belső szabadságra. Életútja pedig az igazság megvalósítására való folytonos törekvés. A cinikusok (*Antiszthenész*, *Diogenész*), akik egyszerű darócruhában, mezítláb jártak, és a szabadban aludtak, filozófiája az élet tudománya, sokkal inkább életgyakorlat, mint gondolatrendszer. A tanításait leginkább a cselekedeteikből, és nem az írásaikból ismerhetjük meg. A cinikusok életgyakorlata az *autarkheia* (óg: αὐτάρκεια), a lelki függetlenség köré szerveződött. *Polemon*, az Akadémia filozófusa, így írt „a dolgokkal való bánásmódban és nem a dialektikai vizsgálódásban kell gyakorlatoznunk, mint ama férfiú, aki könyv nélkül megtanul egy harmóniakönyvet, de sohasem gyakorolja magát benne, úgy hogy csodálnak bennünket a szillogizmusaink miatt, életvitelünk tekintetében azonban ellentmondásban vagyunk magunkkal.” A sztoikus *Epiktétosz* (i. sz. 50/5-130/5) szemléletesen így fogalmaz: „Az ács nem mondja nektek: Halljátok, hogyan okoskodom és az ács művészetéről, hanem alkalmasan házért való dologgá teszi magát és felépíti... Így tegyél te is. ...Egyél, mint az ember, igyál, mint az ember ... házassodjál, legyenek gyerekeid, vegyél részt a város életében, érts hozzá, hogy elviselj igazságtalanságokat és hogy a többi embert elviseld.” (Kézikönyvecske). A sztoikusok vagy epikureusok számára a filozofálás egy soha véget nem érő aktus, amely azonos az étellel. Az egyik iskola az *apátiát* (óg. ἀπάθεια), a szenvedélymentességet, a másik az *autarkheiat* (óg. αὐταρχία), a lelki nyugalmat tekintette a helyes életvezetés kulcsának. Mindkét iskola azt tanácsolja, hogy a jelenben éljünk, ne bánkódjunk a múlton, és ne is nyugtalankodjunk a jövő miatt, maradjunk a jelenben, ami a boldogság záloga. *Seneca* (? - i. sz. 65) erről így fogalmaz: „Amíg halogatjuk az életet, elmúlik.”. Ugyanez a buddhista életgyakorlat vezérelve is, ahogy a zen mesterek mondják: *tadaima* (itt és most), és *Hamvas* is a jelenben tartózkodást ajánlja. A sztoikusok ugyan felosztották a filozófiát, fizikára, logikára és etikára, de filozófiai életmód még-

sem tagolható részekre, hanem élni kell azt. Aminek értelmében az ember nem állít fel logikát, hanem helyesen beszél, s gondolkodik, nem gondol el természettant, hanem helyesen cselekszik. Alexandriai *Philón* (i. e. 20 - i. sz. 45), a sztoikus hatás alatt álló zsidó filozófus, így ír: „Mindazok, akik gyakorolják magukat a bölcsességben, legyenek hellének vagy barbárok, igazságtalanságtól és vétektől menten élnek, ... kerülnek az érintkezést az ügyintéző élet férfival és megvetik azon helyeket, ahol ezek járnak: ... a vizsály nélküli békés életet keresik, ... a gyönyör és vágyakozás elleni harcban iskolázottan, és egyáltalán mindenkor arra törekedve, hogy a szenvedélyek fölött álljanak ... a sors csapásaival szemben hajlíthatatlanok legyenek, mivel sújtásaira előre gondoltak ... a lélek nem valami újnak tekintti az eseményeket, hanem sokkal inkább megszokottnak és ismertnek, ... egész életüket ünnepként töltik.”.

Az antik bölcsélet néhány szerzőjénél megtalálható még a filozófia **terápia** jellege is. A korai görög filozófiában, *Püthagorasznál* (kb. i. e. 580-500) is megtaláljuk a gyógy-eljárás analógiáját. *Püthagorasz* szerint, ahogy az orvostudomány a testet, úgy a filozófia a lelket gyógyítja. A püthagoreusok a mester által előírt szigorú rendben éltek. A *Buddha* maga is az ind orvosi *sásztrák* formulájában fejtette ki az alaptanításait, így a Négy Nemes Igazságról (skt: *catvāri-āryasatyāni*, p: *cattāri-ariya-saccāni*) szólót:

1. diagnózis – a szenvedés nemes igazsága;
2. a betegség okának feltárása – a szenvedés oka a létszomj;
3. az orvosság meghatározása – a szenvedés, a létszomj teljes vágytalansággal való kioltásával felszámolható;
4. maga a terápia – megszüntetéséhez vezető út nemes igazsága nem más, mint a Nemes Nyolcértű Ösvény (skt: *ārya aṣṭān-gika-mārga*, p: *ariya-aṭṭhaṅgika-magga*).

Epikurosz hasonlóképpen így írt „semmit sem ér annak a filozófusnak a beszéde, aki egyet sem gyógyít meg az emberi szenvedélyek közül.”. Gondoljunk arra, hogy a jugoszláviai háborúk közepette a szerb értelmiségiek körében *Hamvas* olvasottsága igencsak megnőtt, ahogy ezt Sava *Babič* mesélte. Az ókorban a filozófia állandó gyakorlást jelentett, amely során az ember figyelemmel van az élet minden pillanatára. Az antik filozófia egy olyan életmód, amely során az ember az ész segítségével keres egy módszert, ami elvezet a boldogsághoz. Mindehhez még azt is hozzáteszi *Hadot*, hogy a filozófia segít visszahelyezni az embert abba az alapállapotba, amelyben élnie kellene. Mindezt néhány évtizeddel előtte *Hamvas Béla* már megfogalmazta. Az antik filozófiáról *Hadot* azt mondja, annak lényege a tantételek és a cselekvés összhangja. Minden antik filozófia egy életformát javasol, szemben a modern filozófiával, amely mindig egy bizonyos szaknyelv konstrukciója. Tehát retorika, aminek kezdőpontja *Arisztotelész* (i. e. 384-322).

Hamvas Béla életfilozófiája

Hamvas számára az írásaiban megfogalmazott gondolatok, nem pusztán okos elméletek, hanem a mindennapi élet során realizálandó tanítások voltak. *Hamvas* a saját életével igazolta gondolatait, mindazt amit papírra vetett. Bátran

állíthatjuk, hogy a modern gondolkodók közül éppen ő az, aki a leginkább megfelel az antik filozófus eszménynek. Az újkorban, XIX-XX. században ugyan megjelentek a filozófia retorikaként való felfogásmódjával szemben álló irányzatok, mint élet- és egzisztencia-filozófia, de ha tanulmányozzuk a legnagyobbak biográfiáját, láthatjuk hogy az életük katasztrofális volt. Gondoljunk a végletesen pesszimista *Schopenhauerre*, a folyton szorongó *Kierkegaardra*, vagy a végleg összeomló *Nietzschére*, hogy csak a legnagyobbakat említsem. Ők ugyan felismerték, hogy a filozófia egyetlen értelme, hogy az életet segítse, de ezt a segítséget mégsem tudták realizálni saját életük során. *Hamvas* ezek képviselőitől éppen az különböztette meg, hogy neki sikerült átültetni az életébe a gondolatait, ami által megélhette az élet harmóniáját, s rajta nem fogtak ki a mostoha körülmények se, mint frontszolgálat, diktatúra, háza s vele addigi írásainak megsemmisülése, szegénység, munkásélet a barakkban stb. Ahogy a sánta rabszolga *Epiktétoszt* sem billentette ki hátrányos helyzete, s aki elfogadva sorsát, mindvégig kellő derűvel szemlélte a világot.

Hamvas számára az élet szakrális, ahogy írja: „az élet nem eredmény, siker, teljesítmény, gyönyör, hanem megmagyarázhatatlan és minden értelem fölött álló öntörvényű tisztaság, amely a végtelenségben és végtelenül önmagát akarja.” (Patmosz II.). Azonban az élet tisztasága már rég elfedődött, közös elhazudás áldozata lett, „A korszak az emberben sokat megront, de a nagyobb vétek azé, aki hagyja, s ezzel a szakrális élet bemocskolásában bűnrészessé válik.” (Patmosz II.). *Hamvas* a keleti bölcsek nyomán világosan látta, hogy a létrontásért az ember mindig saját maga a felelős. Éppen ez a belátása a legaktuálisabb figyelmeztetése számunkra „Realizálni annyi, mint a más iránt támasztott követelést azzal kezdeni, hogy azt először önmagamon váltom be.” (Interview). *Hamvas* tudta, akárcsak *Nietzsche*, ahhoz hogy elkerüljük a belealvást a létbe, korszerűtlennek kell maradni, nem pedig belesimulni az aktuális koráramlatokba. *Hamvas* arra is rámutatott, hogy a koráramlatok legtöbbször mögött a káosz démoni erőinek feltörése áll, s azok könnyen magával ragadhatják a személyt. A kor nagy kérdését így fogalmazta meg: „van-e és lehetséges-e olyan ember, aki a korszak démonát önmagában legyőzte és megfékezte... és ezzel mindenki más számára is e vállalkozásra a lehetőséget megnyitotta.” (Patmosz II.). Az ember egykor lelépett az alapállásról, bolyong, és nem talál haza, s az azóta zajló kort nevezi *Hamvas* történetnek.

A történetben álló ember azonban egyre jobban kiépítette a maga hazugságszisztémáját. Az élet mindenkori központi kérdése, hogy az ember kiegyezzen a konvencionális hazugságszisztémával a boldogulása végett, azaz praktikus okokból, vagy elutasítja azt, vállalva a szegénységet, az összeütközést a közösséggel, s esetleg pszichotikus lesz. Korunk nagy paradoxona, ahhoz, hogy az ember pszichológiailag ép maradjon opportunistának kell lennie. Az újkori ember számára nem maradt más lehetőség, mint a megmaradt

korrupt emberből új mértéket alkotni, ami nem más mint a racionalizmus. *Hamvas* szerint Európa kalandor és kísérletező. Ennek terméke az újkori **labirintusi egzisztencia**, amely ahogy *Hamvas* fogalmaz, a hagyomány három pillérére nyugszik: tud az alapállásról, tud a kezdeti korrupcióról (bűnbeesés), valamint a renormalizációról. A létkorruptió elfogadása kezdetben csak ideiglenes aktus, azután állandósul, majd könnyen végleges attitűddé válik. Csak a lelkiismeret tud róla. A hazugságok miatt az ember elrejteti önmagát, önmagának is hazudozik, sőt még valódinak tünteti fel létét. Így kerül az ember az egzisztenciális hazudozások labirintusába, s kialakul a pszeudoegzisztens létforma, ami nem más, mint permanens világ és önáltatásban élni. Ennek értelmében pszeudoegzisztens művész, ha ír vagy alkot, akkor hiteltelenné válik, mert ahogy *Hamvas* írja: „A hazugságmentes írás és a hazugságmentes emberi egzisztencia egymást fedi, és azonos feladat, az emberi alapállás megvalósulása.” (Interview). Nem lehet hiteles művet alkotni, hiteltelen életszituációból.

A modernitásban, mint írja *Hamvas*: „Most az élet szolgálja a dolgokat, amelyek létezése törvénytelen.” (Patmosz II.). Mi ennek az oka? Az, hogy az emberek egész életük során azért dolgoznak, hogy megteremtsék majdani jobb életüket, mert „Azt hiszik, az élethez kell valami, vagyon, pénz, állás, rang, ruha, ház, autó, hatalom, villa, mintha enélkül nem lenne élet... Rettentő tevé-vevés, mialatt nem történik semmi.” (Patmosz II.). Gondoljunk csak *Diogenész* egyik szellemes tanítására, aki semmibe vette a hasznos munkát, amit úgy fejezett ki, hogy hombárját órákon át ideoda görgette az utca két pontja között, s az arra járó polgárok kérdésére, *Diogenész*, mit csinálsz? Azt felelte sürgörforgok mint te, dolgozom. Az eszközök végeláthatatlan sora öntötte el az életünket, írta *Hamvas* a múlt század hatvanas éveibe, és azóta csak meghatványozódott az eszközeink száma. Minél nagyobb a kellékek száma az ember életéhsége annál nagyobb. Az igényeket egyre jobban heccelik, mondja *Hamvas*, ami média uralomra jutása óta, exponenciálisan megnőtt. A kellékeket a szorongásunk végett hajszoljuk, s így egyre inkább szétszóródunk. *Hamvas* *Lao-cere* hivatkozva a kellékeket tökéletesen fölöslegesnek gondolja, hiszen mint írja „Csinálni, mindig valamit csinálni, hogy valami legyen, és nem jut szóhoz az, ami van.” (Patmosz II.). A dolgok, azaz kellékek világába feledkezett emberről ezt írja *Hamvas*: „Egy millenniumot lehet szórakozni anélkül, hogy az ember ténylegesen egyetlen percet éljen.” (Patmosz II.). Másfelől azt is látja *Hamvas*, hogy „A magányos élet eseményekben gazdagabb, mint a nyilvános.” (Aranynapok).

A legnagyobb bűn *Hamvas* szerint, ha akár egyetlen pillanatra is kételkedünk az életszentségben, ha elrejtőzünk a tudás elől. A legfontosabb kérdés, hogy a labirintusi egzisztenciából hogyan léphetünk át a tényleges egzisztenciába, azonban a „Tényleges létezés csak a hiteles egzisztencia számára nyílik meg.” (Patmosz I.). A megvalósításról azt mondja *Hamvas* „Realizációnak hívják azt az utat és módszert, amely a hazugságrendszerből és ugyanakkor a korrupt egzisztenciából kivezet.” (Patmosz I.), hiszen „Minden azon dől el, hogy a létem igazságához hű maradok, vagy az alkalmazkodás erőinek engedelmekedem.” (Patmosz I.). A hazugságrendszer csak akkor tűnik el, ha az ember az ön-